ХАЛЫҚ ФОЛЬКЛОРЛЫҚ ДӘСТҮРЛЕРДИ ҮЙРЕНИЎ ДӘЎИР ТАЛАБЫ

Гуззал Отепбергенова – *филология илимлери бойынша философия докторы (PhD)*
Өзбекстан мәмлекетлик көркем өнер ҳәм мәденият институты Нөкис филиалы

Таянч сўзлар: миллий мерос, нотиқлик санъати, импровизация, адабиёт, фольклор, саънат**,** анъана, халқ оғзаки ижоди.

Ключевые слова: национальное наследие, ораторское искусство, импровизация, литература, фольклор, искусство, традиция, народное устное творчество.

Key words: national heritage, oratory, improvisation, literature, folklore, art, tradition, folklore.

Илим-маърифат ҳәм әдебият – жаңа ояныў дәўириниң тырнағы оның тийкарында халқымыздың миллий сана сезими, миллий идея, раўажланыўға болған исеним, жәмийеттиң турақлылығын тәмийинлеўдеги беккем әмеллердиң бири болып табылады.

Соның ушында Президентимиз Ш.М.Мирзиёев: «Әдебиятқа ҳәм көркем өнерге, мәдениятқа итибар, ең әўеле, халқымызға итибар, келешегимизге итибар екенлигин, уллы шайырымыз Шолпан айтқандай, әдебият, мәденият жасаса, миллет жасайтуғынлығын умытыўға бизиң ҳеш қандай ҳақымыз жоқ» [1.181] деген еди. Әдебияттың уллылығы миллет келешеги, жәмийет раўажланыўының тийкарғы буўыны, Демек, ҳәзирги әдебият пенен бирге, әдебияттың ерте дәўир басқышларын, аўызеки дөретпелер, ески әдебий қолжазбалар, уллы данышпанлардың руўхый мийрасларын үйрениў бүгинги дәўирдеги жас әўладты тәрбиялаўда орны шексиз бийбаҳа мийраслар болып табылады. Бул бойынша да Президентимиз Ш.М.Мирзиёев:-«Егер биз сийрек гезлесетуғын көркем өнерди сақлаў ушын бүгин барлығымыз биргеликте ҳәрекет етпесек, ертең дым кеш болады, келешек әўладлар, тарийх буны кеширмейди. Елимизде 100 томлық «Ўзбек халық дөретиўшилиги естеликлери» баспадан жәрияланбақта. …«Қарақалпақ фольклоры» топламы да баспада жәрияланды. Булардың барлығы усы бийбаҳа көркем өнер мәнаўый турмысымызда айрықша әҳмийетли орын тутатығынлығынан дәрек береди». [2.136-137]

Тийкарғы бөлим. Әдебиятшы алым Н.Жаббаров «… қурамалы ҳәм қарама-қарсылықлы шараятта дүньяны ғалабалық мәденият соққасынан, мәнаўаятсызлық ҳәм бузықлық ийириминен сақлап қала алатуғын бирден-бир күш бул әдебият» [4.3] деген еди. Демек, миллий руўхый мийрасларымызды үйрениў- жас әўладты Ўатанға садық, муҳаббат руўхында тәрбиялаўда, руўхый дүньясын байытыўда, Инсаният жәмийетиниң раўажланыўында әййемги дәўирлеринде көркем әдебият ҳәм көркем өнер түрлери жүдә узақ дәўирлерде тамыр урғанлығы әдебият тарийхы арқалы жақсы билемиз. Өйткени, инсан сыртқы орталықты, жәмийетти, турмысты тек ғана әмелий хызмет барысында билиў менен шекленип қалмай, оларды көркем-эстетикалық пикирлеўлер, сезиўлер арқалы үйренеди. Инсаният тарийхының барлық дәўирлеринде де көркем әдебият ҳәм шешенлик өнери көркем өнер түрлериниң бири, олар арасында ең жетекши, айрықша түри сыпатында әҳмийетли роль атқарған. Соның ушын да «…әдебият инсанды ақылый ҳәм руўхый камалға жеткереди, жәмийеттиң мәнаўий раўажланыўына хызмет етеди» [5.39] деп баҳалағаны бийкарға емес. Әлбетте, көркем әдебият – көркем сөз өнери болып, сыртқы дүньяны, жәмийетлик турмысты образлар арқалы таныйды. Әдебият жәмийетлик сананың ажыралмас түри болып, тәбиятты, турмысты билиўге умтылады ҳәм олар туўралы түсиниклерди көркем образлар менен береди.

Әййемги мәденият, әдебият ҳәм көркем өнер үлгилери Мыср, Шумер, Қытай, Ҳиндстан, Орайлық Азия еллери улыўма Шығыс халықларында пайда болғанлығын көпшилик илимпазлар мойынлап атыр. [1.13-14-б.;7,8-б.; 6.3-б.] Шығыс халықлары мәденияты тарийхын үйрениўши алымлар «Әййемги Шығыста шегине жеткен жыртқышлық соншама мәдениятты жоқ етпегенде, биз Греция менен Римнен бурынырақ сол еллердиң мәдениятын тереңирек үйренген болар едик. Әййемги мәденияттың төркини Шығыстан таралыўына қарамастан, олар реҳимсиз түрде қыйратылған» [1.13-14]-деп жазады. Буның айқын дәлили сыпатында Шығыс халықларында кең тарқалған «Авесто», «Гильгамеш», «Махабхарата», «Румияна», ҳ.т.б. көркем әдебий естеликлерди атап өтиў орынлы. Мине, усындай Шығыс халықларында кең тарқалған фольклорлық

әдебий естеликлер түркий халықлары әдебиятының қәлиплесиўине әдебий тәсир жасады. Миллий руўхый мийрасларымыздың бири көркем әдебият пенен шешенлик өнерин мәнаўый қәдириятлар сыпатында үйрениў менен бирге, жас әўладты сөз өнерине тәрбиялаўда, сиясий-дипломатиялық қатнасықларда әҳмийетли роль ойнайтуғынлығын аңлаўға болады.

Шешен - тилге жүйрик, сөз қыйсынын ушқыр ойдың қас қағымында таўып айтатуғын халық тәрепинен баҳаланған сөз шебери. Ол қәлеген ўақтында ақыл-сананың жәрдеми, импровизациялық уқыбы менен терең мәнили, жүйели, тапқырлық пенен сөйлейтуғын инсанлар. Шешенлик ағып турған поэзия, тынып турған философия, гейде қосық пенен тоқылған сөз тынығы, сырлы теңеў, астарлы сөз, жыйнақлы, тужырымлы, жумбақлы, тилсимли ой толғанысының туўындысы. Бул ҳаққындағы өнер (ораторлық) шешенлик өнери деп аталып, дүнья халықларының мәдений, руўхый, сиясий-экономикалық ҳәм жәмийетлик-психологиялық турмысындағы сөйлеў өнериниң улыўмалық атамасы болып табылады. Шешенлик сөз шеберлиги адамзат жәмийетиниң сиясий-дипломатикалық, социал-экономикалық турмысы зәрүрликлеринен келип шыққан өнер ҳәм кәсип түри болып қәлиплескен. Демек, шешенлик сөз өнери жәмийеттиң тарийхый раўажланыў басқышларында кәсип түрине айланып, өз дәўириниң көркем эстетикалық талапларын қанатландырыў менен бирге, сиясий гүрестиң бирден-бир жедел қуралына айлана баслады. Шешенлик өнери (сөз өнери) кәсибиниң әмелий нәтийжелери руў-қәўимлердиң, халықлардың, мәмлекетлердиң сиясий-дипломатиялық, экономикалық қатнасықларында сиясий-әскерий даў-жәнжеллерди тыныш жол менен шешилиўлерин, халықлар дослығын тәмийинлеўде, жәмийетлик тарийхый процесслерде, көркем әдебий дәреклерде, халық аўызеки дөретпелеринде көрип отырмыз. Усындай жәмийетлик тарийхый зәрүрликлерге байланыслы шешенлик сөз өнери пайда болған ҳәм бул өнерди ийелегенлер шешен деп аталған. Шешенлер импровизациялық қәбилетлерин жетилистириў ушын халықтың бай көркем аўызеки дөретпелери, әдебий шығармалары менен бирге дүньялық илимлерден де хабардар болып, энциклопедиялық билимге де ийе болған. Соның менен биргеликте шешенлердиң сөз ҳәм пикир өткирлигинде тынық ҳаўаз, бәлент даўыс ҳәм импровизациялық уқып та үлкен рол ойнаған. Демек, шешен сөз өнериниң жетик қәнигеси болыўы менен бирге саз (музыка), ҳәрекет (театр) өнеринлериниң де жетик устасы болған. Бул синкретикалық өнерлер шешенлердиң сөз өнеринде, дипломатияда айрықша әҳмийетке ийе болған. Буны биз түркий халықлардың тарийхый өтмиши арқалы байқап отырмыз. Мәселен, Қотан, Кетбуға, Соппаслы Сыпыра жыраў, Асан қайғы, Доспамбет ҳәм т.б жыраў-шайырлардың дөретиўшилигинде бул өнерлердиң әҳмийетли тәреплери тарийхта қалған. Шешенлик өнери (ораторлық) көркем әдебият пенен тығыз байланыслы. Көркем әдебияттың тәсиршеңлигиниң, көркемлик бояўының артыўына шешенлик сөзлердиң әҳмийети оғада жоқары екенлигин биз жақсы сеземіз. Өйткени, халық аўызеки дөретиўшилигиниң үлгилери: дәстанлар, жырлар, терме-толғаўлар, тарийхый қосықлар әпсана ҳәм рәўиятларда, жазба әдебиятта (поэма, роман, повест ҳ.т.б) толып атырған шешенлик сөзлер үлгилериниң шығарма сүйегине енисип кеткенин аңлап отырмыз.

Әййемги Грецияда ораторлық өнери (риторика) бул сөйлеў теориясы, лекторларға (баянатшы, шығып сөйлеўшилер) бағдарланған қағыйдалар топламы болды. Кейинги дәўирлерде (Орта әсирлерде) риторика қағыйдалары көркем әдебиятқа өте баслады. Риторика көркем әдебияттың көркем тәсиршеңлигиниң артыўына алып келди. Бир неше әсирлер даўамында көркем әдебий дөретиўшилик (әсиресе, эпос, трагедия, ода) риторика қағыйдаларына бойсынған ҳалда, ораторлық (шешенлик) тәжирийбеден пайдаланылған. [8,243-б.] Солай етип шешенлик өнери, шешенлер дөретиўшилиги (ораторлық) әййемги Грецияда риторика илими болып қәлиплескени менен көркем әдебият пенен бирге өмир сүрип ҳәм әдебияттаныў илими менен сыбайлас үйренилип киятыр.

Шешенлик өнери Египет, Ассирия, Вавилон, Ҳиндстан ҳәм Орайлық Азияда жасаўшы түркий халықларда (Түрк қағанаты) да жоқары баҳаланған. Халық алдында, үлкен рәсмий ҳәм рәсмий емес жыйынларда, той-мәресим салтанатларында шығып сөйлеў, сөйлеў механизмин қәлиплестириў бағдарындағы әййемги тәжирийбелик үлгилер биз атап өткен мәмлекетлер менен халықларда болыўы тәбийий қубылыс.

Түркий халықлары әдебияты, фольклоры тарийхында да ерте дәўирлерден бизиң

халқымыз шешенлик сөз өнерине терең итибар бергенлигиниң гүўасы болып отырмыз. Әсиресе, өзбек, қарақалпақ, қазақ, қырғыз, ноғай, башқурт ҳәм басқа да түркий халықлардың ески фольклорлық шығармаларында шешенлик сөз өнери ҳәм импровизациялық усылдың дәслепки үлгилери сақланған. Барлық түркий халықлар өзлерининиң көркем әдебияты, тарийхы, философиясы, этнографиясы, жазыў мәденияты ҳәм басқа да энциклопедиялық билимлердиң түп сағасын «Орхон Енисей жазыўлары» деп аталған мәдений-тарийхый ҳәм көркем әдебий тас жазыўлардан баслағанды мақул көреди. Бул тарийхый жазба естелик қарақалпақ халқының да руўхый дүньясы болып табылады. Өйткени, қарақалпақларда түркий халықлардың бири болғанлықтан бул ески мәдений-руўхый естеликке мийрасхор екенлигимизди естен шығармаўымыз керек. Сонлықтан да биз халқымыздың тарийхын, көркем әдебиятын, руўхый дүньясын, этнографиясын, шешенлик өнери ҳәм импровизациялық дәстүрин ҳәм оның туўылыў, қәлиплесиў, тарийхый раўажланыў басқышларының түп дәрегин усы естеликтен баслаўға толық ҳақылымыз.

Түркий халықлардың ерте дәўирдеги фольклорлық шығармалары менен бир қатарда аўызеки тарийхый эпикалық шығармалары болған «Тумарис», «Шырақ» ҳәм басқа бир неше көркем әдебий дөретпелер әсирлер даўамында Орта Азия халықларының руўхый дүньясында өмир сүрип келди. Мине, бул шығармаларда шешенлик сөз өнериниң үлгилерин, импровизациялық қубылыстың белгилерин, дәстүрлерин аңлаўға болады.

Шешенлик өнерин ийелеўде үлкен әҳмийетке ийе болған Риторика пәни Грецияда, Афинада турмыс талапларының нәтийжесинде суд мәжилислериниң бағдарында жүзеге келип, кәсип түри ҳәм илим сыпатында раўажланған болса, Орта Азияда жасаўшы қәўимлер, руўлар, миллетлер арасында көркем әдебияттың базасында дидактикалық бағдарда пайда болды ҳәм раўажланыў басқышына түсти, бирақ ораторлық пәни сыпатында баҳаланбаса да, көркем әдебияттың түри сыпатына шешенлик өнери, ал өнер, кәсип бағдарында болса, бул дөретиўшиликти ийелеген адамды шешен деген халықлық атама берилди.

Қарақалпақ халқының шешенлик өнериниң тарийхын Түрк қағанаты (ханлығы) дәўиринен мийрас қалған «Орхон-Енисей жазыўлары» деп аталған қулпы тасқа қашаў менен ойып жазылған қулпы тас жырларынан баслаў мақсетке муўапық болады. Түрк қағанатлығы дәўиринде Билке қаған, Қултегин, Тоныкөк сыяқлы ел бийлери ҳәм баҳадырларының қара сөз бенен шешенлик импровизациялық усыл ҳәм көркем тил менен жазылған жанрлық тәбияты тарийхый жырды, жоқлаўды елеслететуғын тас поэзия нағыз буның айқын дәлийли болып табылады.

Түркий халықлары шешенлик өнери тарийхында шешенлик ҳәм импровизациялық талантқа, уқыпқа ийе болған барлық түркий халықларға ортақ данышпанлардан Абу Райхан Беруний, Абу Наср Фарабий, Ибн Сина, Абу Абдулла Әл Хорезмий, Юсуп Ҳас Ҳажиб, Махмуд Қашқарий, Ахмет Югнакий, Хожа Ахмет Яссаўий, Сулайман Бақырғаний, Әмир Унсурулмаоний Қайқабус, Саадий, Насратдин Рабғузий, Әлийшер Наўайы, Заҳриддин Муҳаммед Бабур дөретиўшилиги ҳәм олардан бизге жетип келген көркем әдебий ҳәм энциклопедиялық шығармалары да айрықша әҳмийетке ийе. Бул данышпанлардың шығармаларында көркем поэзия ҳәм илимий болжаўлар менен қарысып кеткен ораторлық (шешенлик) ҳәм импровизациялық уқыплылықтың үлгилерин аңлаўға болады.

XIV–XVII әсирлерде шешенлик өнериниң жыраўлық поэзия менен қарысып раўажланғанында байқаўға болады. Демек бул дәўирлерде жасап өткен жыраў-шайырлар мийрасында Соппаслы Сыпыра жыраў, Асан қайғы, Доспанбет жыраў, Мүйтен жыраў ҳәм басқа жыраў-шайырлар дөретиўшилигинде олардың жыраўлық, шайырлық таланты менен бирге шешенлик өнериниң де үлгилерин ийелегенин аңлаўға болады. Соның ушын да бул дөретиўши тулғаларды шешенлик өнериниң ўәкиллери сыпатында да баҳалаўға толық тийкар бар.

Буннан соңғы XVIII-XIX әсирлерде қарақалпақ классикалық әдебиятында да шешенлик өнери поэзия менен қарыстырып, қос өнердиң ийеси болған Жийен жыраў, Күнхожа, Әжинияз, Бердақ, Өтеш шайырлардың дөретиўшилигинде, олардан халқымызға бай руўхый ғәзийне болып бизге жетип келген шығармаларында да көриўге болады. Солай етип шешенлик өнери жыраўлық поэзия, классикалық әдебият базасында қәлиплесе раўажланыўын сезсек, оның менен қарасып, синкретикалық (синкретизм) усылда раўажланғаны көзге тасланады. Қарақалпақ халқы турмысында шешенлик өнерин шешенлер, жыраўлар, шайырлардан басқа да сол дәўирлердеги

ҳәкимшилик басқарыў уйымларының алдыңғы данышпан ел ағалары, аталықлар, қәўим ҳәм урыў бийлеринде де жүдә шеберлик пенен үрдис еткенлигин көриўге болады. Себеби бул тәбийий ҳәм нызамлы қубылыс еди. Әлбетте, ел басшылары, бийлер халық алдында шығып сөйлеўде биринши нәўбетте шешенлик талантқа (ораторлық), импровизациялық уқыплылыққа мүтәж еди. Солай етип бул дәўир турмысында шешенлик өнериниң раўажланыўына үлкен үлес қосқан ҳәм шешен ҳәм импровизатор, ҳәм ел ағасы, халық атасы, қәўим ҳәм урыў басшыларынан Маман бий, Айдос бий, Ерназар бий, Турым бий, Ережеп тентек, Өмирбек лаққы ҳәм т.б. бий ҳәм шешенлердиң исмин атаў өтиў орынлы.

Шешен болыў ушын импровизациялық уқыпқа ийе болыў керек. Егер де шешенде импровизация болмаса, мәселени унамлы шешип бере алмаўы, машқала туўдырып турған жағдайда сөз құдирети арқалы жумсарта билмеўи де мүмкин. Солай етип оның шешенлик таланты, ақыл-парасаты, сөз жүйесин таўып бериў позиция көринбей қалады.

Импровизация усылы көркем өнердиң барлық түрлеринде (көркем әдебият, музыка, театр, жиповись, хореография) бар болған көркем әдебий қубылыс болып табылады. Бул көркем әдебий қубылыс таярлықсыз суўырып салыў, ҳәзир жуўаплы, төкпе талант, тәбийғый талланттың сол заматта туўылыўы, сөз тапқырлығы қәсийетлерине ийе болады.

Қарақалпақ әдебиятында улыўма сөз өнеринде жыраўлар, шайырлар, бақсылар, шешенлер (ораторлар), лаққыларда импровизациялық қубылыс, яғный сөзге таярлықсыз суўырып салыў, төкпе талантлылық қәсийетлерине, уқыпларына ийе болған. Бундай импровизациялық қәсийетке ийе болған дөретиўши тулғаларды биз ерте дәўирлерден көзге тасланатуғын халқымыздың көркем аўызеки дөретиўшилигинде, жыраў-шайырлар дөретиўшилиги (Соппаслы Сыпыра жыраў, Асан қайғы, Доспанбет жыраў, Мүйтен жыраў, Жийен жыраў, Жийренше шешен ҳәм XIX әсирдеги классик шайырлардан Күнхожа, Әжинияз, Бердақ, Өтеш ҳәм кейинги дәўирлердеги халық шайырлары Садық шайыр, Рам шайыр, Т.Жумамуратов ҳәм т.б. шайырлар дөретиўшилигинде, күлкили сөз айтыўшыларда, лаққыларда, шешенлерде (ораторлар) ушыратыўға болады.

Қарақалпақ шешенлик өнери тарийхында әпсанаўий жыраў Қорқыт ата, Соппаслы Сыпыра жыраў, Асан қайғы, Жийренше шешен, Доспамбет ҳәм т.б. жыраўлардың өз дәўиринде дана сазгер жыраў, философ данышпаны болыўы менен бирге ханды ҳәм халықты аўзына қаратқан шешен екенлигин жақсы билемиз. Бул жыраў-шайырлардың шығармалары өз дәўириниң тарийхы, социал-жәмийетлик сиясий турмысы менен тығыз байланыслы. Жыраў-шайырлардың әдебий мийрасларын үйрене отырып олардың шешен, мәмлекетлик сиясат ҳәм дипломатиялық ислер менен шуғылланғанын, хан кеңесгөйи болғанлығы сеземіз. Қорқыт атаның «Ешектен тулпар болмас, мыйқыдан суңқар болмас», Соппаслы Сыпары жыраўдың «Ҳә хан ийем, хан ийем, қулағыңды сал ийем… қызыға берме урысқа, зыяны тийер ырысқа», Асан Қайғының «Әй хан ийем, хан ийем, мен айтпасам билмейсең, қымыз ишип қызынып, қызараңлап терлейсең, өзиңнен басқа хан жоқтай» деген сөзлери импровизация менен батыл түрде айтылған шешенлик өнериниң үлгилери болып табылады.

Асан Қайғының жәмийетлик искерлиги хан мәсләҳәтшиси (мәмлекетлик кеңесгөй) халықлар ҳәм мәмлекетлер арасындағы дипломатиялық ислерди әмелге асырыўшы сыпатында көринеди. Базы жағдайларда мәмлекетлик сиясатқа толық араласып, Жәнибек ханның сиясий ислерин мақулламай батыл түрде қарсы шығады.

Бул оның көрегенлиги, мәмлекеттиң абыройсызланыўының алдын алыўда, халықтың тыныш өмир сүриўде үлкен роль ойнағанлығын көрсетеди. Демек оның;

«Аңылып жүрген көп душпан,
Елге жаў боп келеди,
Қуладин қусты өлтирсе,
Өз басыңа келеди:
Әй Жәнибек ойласаң,
Қыйлы-қыйлы заман болмайма?»-деген қатарлары хан кеңесгөйи болғанлығын билдирсе, екиншиден оның импровиазтор шешен, шайыр екенлигин толық дәлилейди.

Қарақалпақ әдебияты тарийхында шешенлик өнериниң идеялық бағыты, мазмунына, тематикасына итибар қаратсақ, XIV-XV әсирлердеги Соппаслы Сыпыра жыраў, Асан Қайғы ҳәм Жийреншеге байланыслы шешенлик сөзлерде ханлар ҳәм халық турмысы, мәмлекетлик сиясат, дипломатия, халықлар дослығы сыяқлы мәселелер сөз етиледи. Ал, кейинги дәўирлердеги Маман бий, Айдос бий, Турым бий, Ережеп бий, Өмирбек лаққы ҳәм т.б. бийлер, шешенлер, лаққылар тусындағы шешенлик сөзлерде урыўлар арасындағы даў-

жәнжеллер, суў мәселеси, аўызбиршилик, жер даўы ҳәм т.б. мәселелердиң шешимин табыў ушын даналық, тапқырлық ҳәм импровизациялық усыл менен айтылған әңгимелер, шешенлик сөзлер қурайды.

Ерте дәўирдеги қарақалпақ халқының руўхый-психологиялық турмыслық келбетин белгилейтуғын шешенлик сөзлерде ҳәзир жуўаплылық (импровизация) терең ой-пикир, мәнили ҳәм жумбақлы гәп, астарлы сөзлер менен орап бериў дәстүрге айланған. Бундай дәстүр дәўир тарийхы ушын ҳәм сиясий-жәмийетлик процессте оғада әҳмийели қубылыс еди.

Шешенлик сөз өнеринде шешенликти ҳәм жыраўлық поэзияны бирлестире алған Соппаслы Сыпыра жыраў, Асан Қайғы, Мүйтен жыраў, Жийен жыраў, Шанқай жыраў ҳәм т.б. шешен-жыраўларды биз әдебият тарийхы арқалы жақсы билемиз. Булардың ақыл-парасатлылық пенен сөз тапқырлығы, дилўарлығы, қыйын-қыстаўлы жағдайдан сөз құдирети арқалы жағдайды жумсарта алыўы импровизациялық қубылыстың көриниси сыпатында баҳалағымыз келеди.

Жуўмақ. Улыўма айтқанда шешенлик өнериниң дәреклери әййемги Грецияда ораторлық өнери сыпатында қәлиплескен. Ал, түркий халық әдебияты тарийхында шешенлик өнери сыпатында раўажланған. Шешенлик өнери жәмийеттиң сиясий-экономикалық, жәмийетлик-психологиялық турмысында оғада әҳмийетли қубылыслардың бир болды. Шешенлик сөзлер тапқырлық, терең ақыл-ой жемеси, импровизация туўындысы болып табылады. Импровизациялық усыл шешенлик өнерде әҳмийетли әдебий қубылыс екенлигин белгилеп өттик. Солай етип шешенлик сөзлер жәмийеттиң көркем-эстетикалық талапларын қанатландырыў менен бирге, халықлар дослығын беккемлеўде, миллетлер ара татыўлық, сиясий-дипломатиялық халықаралық қатнасларда орны уллы руўхый мийрас болып табылады.

Пайдаланылған әдебиятлар

1. Мирзиёев Ш. Халқимизнинг розилиги бизнинг фаолиятимизга берилган энг олий баҳодир, II том. «Ўзбекистон»2018.

2. Мирзиёев Ш. Нияти улуғ халқининг иши ҳам улуғ, ҳаёти ёруғ ва келажаги фаровон бўлади, III том. «Ўзбекистон»2019.

3. История древнего востока. (под ред. В.И.Кузищин) Москва, «Высшая школа», 2003 г.

4. Жаббаров Н. Адабиёт ва миллий маънавият, Тошкент: «Манавият», 2015.

5. Қурбанов Д. Адабиётшуносликка кириш, Андижон:- «Ҳаёт», 2002.

6. Қобланов Ж.Т. Шет ел әдебиетінің тарихы Алматы.: 2011.

7. Мамбетов К. Шығыс әдебияты тарийхы, «Билим», 1993.

8. Хализев В.Е. Теория литературы: Москва, «Высшая школа» 2004. стр. 243.

РЕЗЮМЕ. Давр учун муҳим бўлган халқимизнинг бир неча асрлик маънавий қадриятларини ўрганиш долзарб масалалардан бири. Мақолада ушбу масалаларнинг ечимини топишда маънавий қадриятларимиздаги нотиқлик санъатининг тарихий ривожланиш босқичлари, импровизатсион ҳодисаси ҳамда ушбу санъатнинг ёш авлодни Она Ватанга содиқ этиб тарбиялашда, маънавий дунёсини бойитишда, сиёсий-дипломатик, халқаро муносабатлар ва миллатлараро тотувлик, халқлар дўстлигини таъминлашда муҳим ҳодиса эканлиги очиб берилади.

РЕЗЮМЕ. Изучение многовековых духовных ценностей нашего народа, важных для периода Третьего Ренессанса, является одним из актуальных вопросов. В статье раскрываются этапы исторического развития ораторского искусства в наших духовных ценностях, явление импровизации, а также то, что это искусство является важным явлением в воспитании молодого поколения преданным Родине, обогащении его духовного мира, обеспечении политико-дипломатических, международных отношений и межнационального согласия, дружбы народов.

SUMMARY. Studying the centuries-old spiritual values of our people, important for the Third Renaissance period, is one of the pressing issues. The article reveals the historical development stages of oratory in our spiritual values, the phenomenon of improvisation, as well as the fact that this art is an important phenomenon in educating the younger generation as patriots of the Motherland, enriching their spiritual world, ensuring political-diplomatic, international relations and interethnic harmony, friendship of peoples.